

LUKÁCS GYÖRGY:
A BOLSEVIZMUS
MINT ERKÖLCSI PROBLÉMA
(1918)

Nem szándékunk ezen a helyen sem a bolsevizmus gyakorlati keresztül-vihetőségének lehetőségeivel, sem esetleges uralomra jutásának hasznos vagy káros következményeivel foglalkozni. Eltekintve attól, hogy e sorok írója ilyen kérdések eldöntésére egyáltalában nem érzi magát illetékesnek, célszerűnek látszik egyszer, a kérdés világos feltétele kedvéért, a gyakorlati következmények megfontolásától teljesen eltekinteni: a döntés úgyis – mint minden lényeges kérdésben – erkölcsi természetű, melynek immanens tisztázása, éppen a tiszta cselekvés szempontjából, elsőrendűen aktuális feladat. E mellett a kérdésfeltevés mellett szól egyrészt az is, hogy a bolsevizmus körülötte vitában leggyakrabban hangoztatott érv, hogy ti. a gazdasági és társadalmi helyzet „megérett”-e már a rögtöni megvalósulás számára, eleve eldönthetetlen probléma felé visz; véleményem szerint sohasem lehet olyan helyzet, amelyben ezt *teljes biztossággal és előre* tudni lehetne: a rögtöni és bármilyen áron való megvalósításra irányuló *akarat* tehát legalább olyan integráns része a helyzet „megérettségének”, mint az objektivált viszonyok. Másrészt pedig annak belátása, hogy a bolsevizmus győzelme esetleg nagy kulturális és civilizatorikus értékeket semmisítene meg, sohasem lehet döntő ellenérv azok szemében, kik erkölcsi vagy történetfilozófiai okokból mellette döntöttek. Sajnálattal vagy sajnálat nélkül fogják tudomásul venni ezt a tényt, de belátva elkerülhetetlenségét, célkitűzésükön – teljes joggal – nem fognak semmit sem változtatni. Mert tudják, hogy ilyen horderejű világtörténeti értékcsereelőadás nem mehet végbe régi értékek megsemmisülése nélkül, s új értékek megteremtésére irányult akaratum elég erőt érez magában arra, hogy az eljövendő új emberiséget bőven kárpótolja az elveszettekért.

Ezek után talán úgy látszik, mintha komoly szocialista számára itt nem is lehetne szó erkölcsi problémáról, mintha a bolsevizmus mellett való döntés egészen kétségtelen lenne. Hiszen ha a viszonyok érettsége, az értékek elpusztulása nem lehet lényegbevágó akadály, akkor a kérdés nyilván így van feltéve: megvan a lehetőség annak, hogy meggyőződésünket *azonnal és*

minden megalkuvás nélkül megvalósítsuk; lehet-e igazi szocialista az, aki ilyenkor még megfontolásokról, bárminek bevárásáról, egyszóval kompromisszumokról beszél? És ha ezzel szemben a nem-bolsevik a demokrácia elvére hivatkozik, melyet a kisebbség diktatúrája természetszerűleg és tudatosan kizár, arra Lenin hívei, vezérük egy kijelentését követve, azzal felelnek, hogy eltávolítják pártjuk nevéből és programjából a demokrácia kifejezést, és egyszerűen kommunistáknak vallják magukat. A morális probléma felvethetősége tehát azon fordul meg, vajon a demokrácia a szocializmusnak csak taktikájához tartozik-e (mint harci eszköz arra az időre, amíg kisebbségben van, amíg az elnyomó osztályok jogba foglalt és jogtalan terrorja ellen küzd), vagy pedig olyan integráns része, melyet nem lehet belőle kihagyni, mielőtt összes erkölcsi és világnézeti következményei tisztázva nem lennének. Mert az utóbbi esetben minden felelősségérzettel bíró és tudatos szocialista számára súlyos *erkölcsi* probléma a demokrácia elvével való szakítás.

Marx történetfilozófiáját ritkán választották el a kellő tudatossággal szociológiájától, minek következtében sokaknak figyelmét elkerülte, hogy a rendszer két kardinális része, az osztályharc és az osztálytagozódást és vele minden elnyomatást megszüntető szocialista államrend, bármilyen szoros összefüggésben legyenek is egymással, nem egynemű fogalomalkotás termékei. Az első a marxi szociológia korszakalkotó *ténymegállapítása*: a társadalmi rend eddig mindig létezett és mindig szükségképpen létezett mozgó ereje; a történelmi valóság igazi összefüggésének egyik legfontosabb alapelve. A másik, a marxi történetfilozófia utópikus posztulátuma: *erkölcsi célkitűzés* egy eljövendő világrend számára. (Marx hegelianizmusa, amely a különböző valóságnemeket túlságosan egy síkra hozza, némileg hozzájárult ennek a különbségnek elmosásához.) A proletariátus osztályharca tehát, mely ezt az új világrendet elhozni hivatva van, *qua* osztályharc, még nem tartalmazza ezt a világrendet magát. Az, hogy a proletariátus felszabadulása megszünteti a kapitalisztikus osztályelnyomatást, abból éppoly kevésbé következik *minden* osztályelnyomatás megszűnése, mint ahogy nem következett be a polgári osztály szabadságharcainak győzelmes befejezésével. A pusztán szociológiai szükségszerűség síkján ez csak az osztálytagozódás megváltoztatását, a régi elnyomottak elnyomóvá váló válását jelenti. Hogy ne ez következzen be, hanem az igazi szabadság korszaka, amely egyáltalában nem ismer elnyomót és elnyomottat, annak a proletariátus győzelme *múlhatatlan előfeltétele* ugyan – mert ezzel akkor felszabadul az utolsó elnyomott osztály is –, de csak *előfeltétele*, csak negatívum. Hogy igazán bekövetkezzen, ahhoz egy a szociológiai

ténymegállapításokon és törvényszerűségeken túlmenő, azokból le nem vezethető világrendnek az *akarása* szükségese: a demokratikus világrendé.

Ez az akarat azonban – éppen mert nem vezethető le semmiféle szociológiai ténymegállapításból – a szocializmus világnézetének oly lényeges alkatrésze, hogy abból nem távolítható el az egész épület összedőltenek megkockáztatása nélkül. Mert ez az akarat teszi a proletariátust az emberiség szociális megváltásának hordozójává, teszi a világtörténet messianikus osztályává. És ennek a messianizmusnak pátosza nélkül a szociáldemokrácia példátlan diadalútja elképzelhetetlen lett volna. Ha Engels a proletariátusban látta a német klasszikus filozófia örökösét, joggal tehetette azt, mert itt csakugyan tetté vált az a minden földi kötöttséget megszüntető etikai idealizmus, mellyel a Kant–Fichte-féle gondolkodás a régi világot – metafizikailag – ki akarta emelni sarkaiból. Csak itt tetté vált, ami ott gondolat volt; itt egyenes vonalban haladt a cél felé, ami ott Schellingben esztétikailag, Hegelben államjogilag letért a haladás útjáról, reakcióssá vált. Bármennyire a hegeli „List der Idee” módjára konstruálta is meg Marx ezt a történetfilozófiai folyamatot, hogy ti. a proletariátus a maga közvetlen osztályérdekeiért küzdve küzdi ki a világ felszabadítását minden zsarnokság alól, a döntés pillanatában – és ez a pillanat most itt van – elkerülhetetlenné válik a lélektelen empirikus valóságnak és az emberi, az utópikus, az etikai akaratnak ezt a szétválását meglátni. És akkor el kell válnia, hogy a szocializmus eme világmegváltó szerepe csakugyan a világ megváltásának vállalt és akart hordozója-e – vagy pedig ideologikus burka-e csupán reális osztályérdekeknek, melyek a többi osztályérdekektől csak tartalmilag, de nem minőségben, nem erkölcsi jogosultságban különböznek. (A XVIII. század polgári felszabaduláselméletei is a világmegváltást hirdették és hitték, pl. a szabad versenyben; hogy itt csak osztályérdekek fölül épült ideológiáról volt szó, az csak a francia forradalom *közben* – a döntés pillanatában – derült ki.)

Ha tehát az osztályelnyomatást nem ismerő államrend, a tiszta szociáldemokrácia csak ideológia lett volna, akkor itt nem lehetne erkölcsi kérdésről, erkölcsi dilemmáról beszélni. A morális probléma éppen azáltal jön létre, hogy a szociáldemokrácia számára az igazi, a végső, a mindent eldöntő és megkoronázó célja minden küzdelemnek itt van: a proletariátus osztályküzdelmének végső *értelme* csakugyan minden további osztályküzdelmet lehetetlenné tenni, olyan társadalmi rendet teremteni, amelyben ez még mint gondolati lehetőség se fordulhasson elő. Ennek a célnak megvalósítása áll e pillanatban csábító közelségben előttünk, és éppen közelségéből

pattan ki a most előttünk álló erkölcsi dilemma. Vagy megragadjuk az alkalmat, és megvalósítjuk, akkor a diktatúra, a terror, az osztályelnyomatás álláspontjára kell helyezkednünk; akkor a proletariátus *osztályuralmát* kell az eddigi osztályuralmak helyébe tenni, abban a hitben, hogy – Belzebubbal üzve ki a Sátánt – ez az utolsó és természeténél fogva legkíméletlenebb, legleplezetlenebb osztályuralom fogja önmagát és vele minden osztályuralmat megsemmisíteni. Vagy ragaszkodunk ahhoz, hogy az új világrendet új eszközökkel, az igazi demokrácia eszközeivel fogjuk megvalósítani (mert az igazi demokrácia eddig még csak mint követelés létezett, mint valóság még az úgynevezett demokratikus államokban sem), akkor megkockáztatjuk, hogy az emberiség többsége ma még nem akarja ezt az új világrendet, és nem akarván felettük akaratuk ellenére rendelkezni, meg kell várnunk, tanítva és hitet terjesztve megvárunk, amíg az emberiség önrendelkezéséből, önkaratából megszületik az, amit a tudatosak régen akarnak, amiről tudják, hogy az egyetlen lehetséges megoldás.

Az erkölcsi dilemma onnan ered, hogy mindegyik állásfoglalás szörnyű bűnök és mérhetetlen eltévelyedések lehetőségeit rejtí magában, melyeket teljes tudatossággal és felelősséggel kell vállalnia annak, aki itt bármely irányban dönteni akar. A második állásfoglalás veszedelme egészen világos: jelenti az – ideiglenes – együttműködés szükségességét olyan osztályokkal és pártokkal, melyek csak egyes közvetlen célokban értenek egyet a szociáldemokráciával, de annak végcéljával szemben ellenségesek. A feladat: megtalálni ennek az együttműködésnek olyan formáját, mely azt lehetővé teszi anélkül, hogy a célkitűzés tisztasága és a megvalósítás akaratának pátosza bármit is veszítsen a maga igazi mivoltából. A veszedelem és az eltévelyedés lehetősége ott van, hogy nagyon nehéz, szinte keresztülvihetetlen letérni valamely meggyőződés megvalósításának *egyenes és közvetlen* útjáról anélkül, hogy ez a kerülő út valami öncélúságot ne kapjon; anélkül, hogy a megvalósítás tempójának *tudatos* meglapátása az akarás pátoszára vissza ne hasson. A dilemma, amely elé a demokrácia követelése a szocializmust állítja, egy olyan külső kompromisszum, melynek nem szabad belső kompromisszummá válnia.

Ez alól a kompromisszum alól való felszabadulásban rejlik a bolsevizmus faszcináló ereje. De akiket megbabonáz, azok talán nincsenek mindig teljes tudatában annak, hogy ennek elkerülése kedvéért mit vállaltak magukra. Az ő dilemmájuk így hangzik: lehet-e a jót rossz eszközökkel, a szabadságot az elnyomatás útján elérni; létrejöhet-e egy új világrend, ha létrehozásának eszközei csak technikailag különböznek a régi rend joggal utált és megvetett eszközeitől? Úgy látszik talán, mintha itt a marxi szociológia ténymegállapítására lehetne

hivatkozni, arra, hogy a történelem egész lefolyása osztályküzdelmekből, elnyomottak és elnyomók harcából állott mindig – és fog is állni mindig; hogy a proletariátus küzdelme sem vonhatja ki magát ez alól a „törvény” alól. De ha ez igaz, akkor – mint mondtuk – a szocializmus minden eszmei tartalma, a proletárosztály közvetlen anyagi érdekeinek kielégítésén kívül, csak ideológia lett volna. És ez lehetetlen. És mert lehetetlen, nem lehet egy történelmi ténymegállapítást az erkölcsi akarás, az új világtrend akarásának pillérévé tenni. Akkor a rosszat *mint* rosszat, az elnyomatást *mint* elnyomatást, az új osztályuralmat *mint* osztályuralmat kell vállalni. És hinni kell – és ez az igazi credo quia absurdum est –, hogy az elnyomatásból nem ismét az elnyomottak küzdelme az uralomért (egy új elnyomatás lehetőségéért) fog következni, és így tovább céltalan és értelmetlen örök-küzdelmek végtelen sora, hanem az elnyomatásnak önmagát megsemmisítése.

Hit kérdése tehát, mint minden erkölcsi kérdés, a két álláspont közötti választás.¹ Éles szemű, de itt talán felületesen látók megfigyelése szerint a szocializmusban való hit megingása az alapja annak, hogy oly sok régi és kipróbált szocialista nem akar bolsevik álláspontra helyezkedni. Megvallom: én ezt nem hiszem. Mert nem hiszem azt, hogy több hit kell a bolsevik döntés „hirtelen hőstetéhez”, mint a demokrácia vállalásának lassú, szemre nem heroikus, de mélyen felelősségteljes, lelket megőrlő, hosszadalmas és tanító küzdelméhez. Az elsőben ki-ki megőrzi – bármibe kerüljön – közvetlen meggyőződésének szemmel látható tisztaságát, a másodikban tudatosan feláldozza azt, hogy magát feláldozva bár, az egész *szociáldemokráciát* valószínűsítsa meg, és ne annak egy részletét; ne annak egy a centrumát elvesztett töredékét. Ismétlem: a bolsevizmus azon a metafizikai feltevésen alapul, hogy a rosszból jó származhatik, hogy lehetséges, mint Razumihin mondja a Raszkolnyikovban, az igazságig keresztülhazudni magunkat. E sorok írója nem képes ezt a hitet osztani, és ezért feloldhatatlan erkölcsi dilemmát lát a bolsevik állásfoglalás gyökerében, míg a demokrácia – hite szerint – csak emberfeletti lemondást és önfeláldozást követel, azoktól, akik tudatosan és becsületesen végig akarják csinálni. De ez, ha talán emberfeletti erőt igényel is, nem lényegében megoldhatatlan kérdés, mint a bolsevizmus erkölcsi problémája.

¹ Esetleges félreértések elkerülése végett hangsúlyoznom kell, hogy itt mindenütt csak a legélesebben tipizált és legtisztább erkölcsi állásfoglalások lehetőségeit hasonlítjuk össze. Hogy mindkét oldalon lehetnek könnyelműen, felelősség nélkül vagy önérdükükből stb. cselekvők, és hol melyik típus van többségben, az nem tartozik ezeknek a fejtegetéseknek körébe.